

USTA OLIM KOMILOVNING BALETMEYSTERLIK MAHORATI

Rajabova Mohlaroy,

O'zbekiston davlat xoreografiya akademiyasi

“Xoreografiya jamoalari rahbari” ta’lim yo‘nalishi

1-kurs talabasi

Annotatsiya

Maqola mashhur sozanda, xoreograf va baletmeyster, O'zbekiston xalq artisti Usta Olim Komilovning ijodiy faoliyatiga bag'ishlangan. Sahna ustasi nafaqat o'zbek sahna raqsi shakllanishiga, balki milliy balet san'atining vujudga kelishiga ham muhim hissa qo'shgan.

Kalit so‘zlar: xoreografik obraz, milliy balet, ifodaviylik, sintez, baletmeyster, folklor, etnografiya, ansambl, maktab, teatr.

БАЛЕТМЕЙСТЕРСКОЕ МАСТЕРСТВО УСТА ОЛИМА КОМИЛОВА

Аннотация

Статья посвящена творческой деятельности выдающегося музыканта, хореографа и балетмейстера Народного артиста Узбекистана Уста Олима Комилова. Мастер сцены внёс большой вклад не только в становление узбекского сценического танца, но и в зарождение национального балетного искусства.

Ключевые слова: хореографический образ, национальный балет, выразительность, синтез, балетмейстер, фольклор, этнография, ансамбль, школа, театр,

BALLET MASTERY OF USTA OLIM KOMILOV

Annotation

The article is devoted to the creative work of the outstanding musician, choreographer and ballet master, People's Artist of Uzbekistan Usta Olim Komilov. The stage master made a great contribution not only to the development of Uzbek stage dance, but also to the emergence of national ballet art.

Keywords: choreographic image, national ballet, expressiveness, synthesis, ballet master, folklore, ethnography, ensemble, school, theater,

Usta Olim Komilov (1875-1953) – o‘zbek raqs san’ati maktabi yaratilishi va rivojlanishiga o‘zining beqiyos hissasini qo‘shgan, milliy musiqa va raqs namunalarini jahon sahnasiga olib chiqqan buyuk san’atkorlardan biridir. Ustoz sahnalashtirgan raqslari, ijro etgan doira usullari nafaqat O‘zbekistonda, balki xorijiy davlatlarda ham muvaffaqiyat qozongan va ular orqali minglab xorijiy tomoshabinlar ko‘p asrli tarix va boy an‘analarga ega bo‘lgan madaniyatimiz va san’atimiz namunalari bilan tanishishdi.

1926-yilda Usta Olim Komilov an‘anaviy teatr san’atining taniqli ustasi Yusupjan Qizik Shakarjonov bilan birgalikda O‘zbekistonda konsert faoliyatining asoschisi Muhiddin Qori-Yoqubov tomonidan tashkil etilgan Konsert-etnografik truppaga qo‘shiladi. “Usta Olim ko‘p raqslarni bilar edi, – eslar edi Tamaraxonim, – uning chaqqon barmoqlari ko‘plab xalq usullarini eslab turardi va aynan mana shu sozanda ansambl yetishmayotgan odam edi” [2. 37-bet].

Usta Olim Komilov milliy balet san’atini shakllanishiga ham salmoqli hissa qo‘shgan. U.O.Komilov 1929—39-yillarda O‘zbek musiqali teatrida baletmeyster sifatida faoliyat yuritgan. Birinchi o‘zbek baletlari: I.Roslavetsning "Paxta" (1933), F.Talning "Shohida" (1939), Ye.Brusilovskiyning "Gulyandom" (1940) spektakllarini sahnalashtirishda qatnashgan, xoreograf F.V. Lopuxovga "Akbilyak" baleti ustida ishlaganda ijodiy yordam ko‘rsatgan (1943).

O‘zbek musiqali teatrida Usta Olim Komilov va Mukarram Turg‘unboyeva tomonidan sahnalashtirilgan birinchi milliy balet - "Paxta" baleti – 1933-yilda yaratiladi. Bu o‘zbek xalq raqsi va klassik xoreografiyani uyg‘unlashtirish bo‘yicha

ilk o‘rinish edi. Bu balet hali teatr tashkil etilmasidan avval Tamaraxonim, Roziya Karimova, Usta Olim Komilov tomonidan sahnalashtirildi va raqsni ular o‘zlari ijro etdilar. Mazkur baletda paxtani yig‘ib olish jarayonlari, dehqonlar mexnati aks ettirilgan. Shu bilan birga, "Paxta" baleti "milliy balet" deb atalsada, u avvalambor, xalq raqsi edi. Ijrosi xam "balet" qoidalari asosida professional darajada ijro etilmagan. YA’ni bu oyoq uchida ijro etilgan balet turkumiga kirmas edi. "Paxta" baleti o‘z davri mafkurasining ifodasi sifatida yaratilgan bo‘lib, ushbu baletda ko‘k ko‘ylak kiyib, qizil durra o‘ragan yoshlar namoyon bo‘lar, xarakatlarda ularning shiddati, g‘ayrati ifodalanar edi. O‘z navbatida konflikt yaratish uchun mushtumzo‘r boylar, dinni niqob qilib olgan zodagonlar obrazi kiritilgan edi.

1930-yillarning o‘rtalarida yaratilgan eng yirik asarlar “Farhod va Shirin” (V.Uspenskiy) va “Gulsara” (R.Glier, T.Sodiqov) musiqali dramalaridir. Bu spektakllardagi xoreografik kompozitsiyalar bevosita Usta Olim ishtirokida yaratilgan va sahnalashtirilgan.

1939-yilda Tamaraxonim YE.Brusilovskiyning “Gulandom” baletini sahnaga qo‘yishga kirishdi. Baletning sahnalashtiruvchilari Usta Olim Komilov, Tamaraxonim, I. Arbatov va V. Gubskaya masalaga ijodiy yondoshib, o‘zbek baletini yevropa klassik baleti va milliy raqsar sintezi sifatida yaratdilar va 1940-yilda spektakl tomoshabinlarga taqdim etildi. Epizodning mazmuni va xarakteriga qarab, klassik baletdan yoki milliy raqs harakatlaridan foydalanish masalasi o‘z yechimini topar edi. Masalan, birinchi pardadagi bahor sayilini tasvirlovchi ommaviy raqsar, Xorazm xalq o‘yinlaridan tanlab olindi va ajoyib raqs shakllari yaratildi. Bu raqsar voqea rivojiga uzviy bog‘langan edi.

Shu bilan birga postanovkachilar ayrim hayotiy harakatlarni pardoqlab, illyustrativ qo‘l harakatlarini esa bir qadar umumlashtirib berdilar. Harakatlarni bir uslubga solish zarur edi, chunki postanovkachilar juda ko‘p milliy o‘yinlardan foydalangan edilar. Turli janr va uslubdagi bu raqsarlni aniq bir uslubga, balet spektakllari uslubiga solinmasa, milliy raqs na klassik xoreografiyaning o‘rtasida uzilish bo‘lib qolar, bunday umumiy xoreografik uslub yaratmasdan, balet spektaklini ham yaratib bo‘lmas edi.

Baletning ommaviy raqsarlni klassik raqs qonunlari asosida tuzilgan edi. Sahnalashtiruvchilar milliy raqs xarakteridan, uning o‘ziga xos qo‘l

harakatlaridangina emas, balki duetlarni tuzishda harakatlarning ruhidan ham foydalandilar.

Yengil, sodda yarimattityudlar va yarimarabeskalar, qoʻllarni osmonga koʻtarib, oyoq uchida nazokat bilan turishlar spektakl qahramonlarining milliy xarakterini yanada kuchaytirib berdi va obrazlarni konkretlashtirib koʻrsatish uchun xizmat qildi. Shu tarzda, balet raqsi qonunlari asosida tuzilgan xalq raqsi sahnada obraz yaratishda yordam berdi.

“Gulandom” baleti uzoq sahna hayotiga ega boʻldi va oʻn yil davomida namoyish etib kelindi. Sanʼatshunos L. Avdeyeva shunday xulosa qiladi: “Gulandom” baleti sahnalashtirilishi Oʻzbekiston xoreografiyasi sohasi ijodkorlarining milliy balet yaratishdagi vazifalarining birinchi bosqichiga yakun yasadi”. [4. 23-b.]

Usta Olim Komilov ijodiy izlanishda davom etib, “Farhod va Shirin” hamda “Gulsara” spektakllari va birinchi oʻzbek milliy operasi “Boʻron” uchun raqslar sahnalashtirdi. Ustoz sanʼatkor tinimsiz ijod bilan shugʻullanib, yana bir oʻzbek operasi - “Buyuk kanal” uchun ham raqslar yaratdi,

Usta Olim Komilov baletmeyster sifatida sahnalashtirgan I. Roslavetsning “Paxta” va F. Talning “Shohida” nomli birinchi oʻzbek baletlarining musiqasi va xoreografiyasi xalq manbalariga asoslangan edi. Kompozitor F. Tal “Shohida” baleti partiturasiga “Aylanaman, yorlarim”, “Bilaguzuk”, “Yor-yor” va boshqa xalq kuylarini kiritdi. Avj sahnasi Fargʻona raqs turkumi “Katta oʻyin” usullariga asoslanadi. Garchi baletlarning simfonik musikasi bulsada, Usta Olim Komilov tomonidan unga milliy cholgular jur sifatida kiritilgan. “Gulandom” baleti esa baletmeyster YE. Baranovskiy tomonidan sof klassik uslubni olib kirish asosida kayta tiklandi va repertuarda bir muncha vakt saklanib turdi. [3, 118-b.]

“Shohida” baletining premyerasi 1939 yilda boʻlib oʻtdi. Musiqa ijodkori - F.S. Tal, librettochilar Y. Yusupov va A. Bender, sahnalashtiruvchilar A. Tomskiy, Usta Olim Komilov va M. Turgʻunboyeva boʻldilar. Bosh rollarni M. Turgʻunboyeva, R. Karimova, D. Alimov, L. Sarimsoqova, YE. Baranovskiy, L. Petrosova, I. Oqilov ijro etdilar.

“Shohida” baletining sahnalashtirilishi tarixiy voqea boʻlib, spektakl yil davomida muvaffaqiyat bilan sahnada namoyish etildi. Baletning syujeti oʻsha davrda dolzarb boʻlgan ayollarning ozodlikka chiqish mavzusi bilan bogʻliqdir. Spektakl

dramaturgiyasi ikki o‘zaro qarama-qarshi kuchlar o‘rtasidagi ziddiyatga asoslanadi va oddiy qishloq qizining hayoti haqida hikoya qiladi. Shohida birinchilar qatorida paranjisini tashlaydi va yoshlar ichida targ‘ibot ishlarini olib boradi.

Shohida obrazini birinchi bo‘lib ijro etgan M.Turg‘unboyeva shunday yozgan edi: “Balet qahramonining roli – mening balet spektaklida yaratgan birinchi obrazimdir. Shohida qahramon obrazidir. Uni o‘ldirmoqchi bo‘ladilar. Ammo Shohida qishloqning barcha ayollarini unga taqlid qilishlariga chaqirish bilan javob beradi”. [5. 56-b.]

Balet Farg‘ona maktabi raqslaridan iborat bo‘ldi. Spektaklni sahnalashtiruvchilar tarixiy voqealar va milliy xarakter klassik balet vositalari bilan emas, balki milliy raqs bilan namoyon etilishi zarurligini tushundilar.

Balet beshta ko‘rinishdan iborat bo‘lib, baletning xoreografik partiturasini turli raqslardan – ommaviy, duet, ansambl va yakka raqslardan tuzilgan. Ommaviy raqs: qizlarning tut barglari bilan raqsi (2-ko‘rinish), dehqonlar raqsi, non bilan raqs, “Yor-yor”, vals, yakuniy paxta bilan raqsdan iborat. Yakka raqs – devona raqsi, Botir raqsi, sotuvchi qiz raqsidir.

Baletga o‘zbek milliy raqslaridan tashqari tojik, uyg‘ur raqslari va “Lezginka” ham kiritildi. Balet tantanali katta raqs sahnasi bilan yakunlanadi.

“Shohida” baleti o‘zbek milliy raqslarida ulkan ifodaviy vositalar mavjudligini ko‘rsatib berdi. Baletni sahnalashtirgan A. Tomskiy, Usta Olim Komilov va M. Turg‘unboyevalar milliy raqs vositalari bilan katta sahna spektaklini va uning dramaturgik g‘oyasini ochib berdilar.

Usta Olim Komilov o‘zbek xalqining boy raqs merosini mukammal o‘zlashtirdi hamda o‘z shogirdlariga o‘rgatib keldi. Bu merosning butun boyligi, serjilo qirralari, uslublari va go‘zalligini saqlash hamda kelajak avlodga yetkazish hozirgi san’atkorlarning yuksak vazifasidir.

Usta Olim Komilovning hayoti va ijodiy yo‘lini o‘rganish milliy raqs merosimizni yanada chuqurroq idrok etish va anglash, ma’naviy hamda estetik ahamiyatini belgilash, o‘zbek raqs san’atining turli nazariy va amaliy qirralarini yanada chuqurroq o‘rganish uchun ham xizmat qilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Avdeyeva L.A. O'zbek milliy raqsi tarixidan. – T.: 2001.
2. Avdeyeva L.A. Q'zbekiston raqs san'ati. – T.: 1973.
3. Muxamedova M.A. Jahon va o'zbek xoreografiya san'ati tarixi. – T.: Navro'z, 2021.
4. Авдеева Л.А. Балет Узбекистана. – Т.: 1973.
5. Obidov T.X. Usta Olim Komilov. – T.: 1959.